

УДК 94(=161.2:438:476)“1919/1943”:ГНОЙОВИЙ

Олександр ІЛЬІН

ІВАН ГНОЙОВИЙ І УКРАЇНСЬКИЙ РУХ НА БЕРЕСТЕЙЩИНІ

Розглянуто життя і діяльність інженера Івана Гнойового – провідного діяча українського руху на Берестейщині в міжвоєнний період і під час німецької окупації.

Ключові слова: Іван Гнойовий, український рух, Берестейщина, ОУН, Український допомоговий комітет, УЦК, технічна школа.

20–30-ті роки ХХ ст. – це роки активізації українського руху на Берестейщині та його пік. У ХІХ ст. українськомовні селяни-поліщуки зовсім не мали національного самоусвідомлення, називали себе “тутешніми” або “руськими”. Українські діячі з Наддніпрянської України і Галичини не звертали жодної уваги на найбільш занедбану й забуту гілку свого народу. Нечисленна місцева інтелігенція була або проросійською, або пропольською. Лише православні священники-поліщуки вважали себе малоросами. Завдяки їм більшість населення Берестейського і Кобринського повітів під час загального перепису 1897 р. назвали себе малоросами.

Все змінилося на початку ХХ ст. під час визвольних змагань українського народу. 1917 р. українську ідею під опікою Союзу визволення України (СВУ) понесли на Берестейщину полонені вояки-українці. “...у місті Білій (південне Підляшшя) розгорнула активну діяльність створена за дозволом німецької окупаційної адміністрації «Українська громада» з недавніх військовополонених російської армії – українців, старанням яких в українських селах обабіч р. Буг було відкрито десятки українських шкіл. Вони ж випускали тижневик «Наше Слово», підготували й стали друкувати український буквар”¹. Їх справу за Української держави гетьмана Павла Скоропадського продовжили чиновники Холмської губернії, центр якої перебував у Бересті. “Так, було зроблено чимало посильного для налагодження праці лікарень, відкриття в багатьох селах уперше в історії шкіл рідною мовою. Для викладання в них українські адміністратори спільно організували в Бересті роботу курсів перепідготовки вчителів, як правило, з місцевого населення, діяти стала підтримана державною адміністрацією «Просвіта», український самодіяльний театр і бібліотека, вийшли перші числа українського часопису”². Після приходу поляків у січні 1919 р. все це було зліквідовано. “Захопивши півн.-зах. українські землі, поляки тут знайшли суспільно-політичні й культурно-освітні установи. Українська влада успіла вже на цих теренах влаштувати біля 500 народних шкіл, головне на Волині. Ще в 1922–23 рр. на Поліссі було 22 українські народні школи, які в наступному

¹ Пушук І. Берестейщина у міжвоєнний час. 1919–1939 рр. / І. Пушук. – Луцьк, 2006. – С. 7.

² Там само. – С. 8.

році 1924 були закриті польською владою. На зміну українській школі прийшла польська, в якій українська мова не існує навіть як предмет навчання, бо ж на Поліссі поляки не визнавали ні українців, ні білорусів, лише, так званих «тутешніх», – отже, українська мова не мала тут ніяких прав до існування³.

Лише 1923 р. завдяки зусиллям українських депутатів сейму Василя Дмитріюка та Сергія Хруцького, обраних від Поліського воєводства, польська влада дала дозвіл на діяльність “Просвіти на Поліссі”. Тоді розпочався активний український рух: у багатьох селах створювали бібліотеки-читальні “Просвіти на Поліссі”, українські кооперативи, а в м. Берестя, Кобрин і Камянець – українські банки. У Бересті відкрилася приватна українська школа ім. Олекси Стороженка. Неабиякий вплив на Поліссі мала українська прокомуністична партія “Сельроб”.

Одним із лідерів українського руху на Поліссі був інженер Іван Гнойовий (1889–1974). При написанні його біографії ми скористалися архівом американського лікаря Володимира Дмитріюка – сина депутата польського сейму Василя Дмитріюка, який був близьким другом інженера.

Іван Воніфатієвич Гнойовий народився 27 лютого 1889 р. в українській козацькій родині на хуторі Гнойових біля с. Запсілля Омельницької волості Кременчуцького повіту на Полтавщині. У 1907 р. закінчив народну школу, а в 1908 здобув звання учителя народної школи. У 1912 р. одружився з Ганною Григорівною Коноваловою, мав двох синів: Миколу (1915) і Петра (1917). Родина залишилася в підрадянській Україні, яку І. Гнойовий більше не побачив після воєнних і революційних лихоліть початку ХХ ст.

У 1914 р. вступив до Катеринославського учительського інституту, а в 1915 був мобілізований до лав російської армії. Тоді вступив до Київської Костянтинівської військової школи, яку закінчив у ранзі прапорщика 1916 р. Його було призначено до 271-го пішого запасного полку, що стояв тоді в Катеринославі.

Із вибухом російської революції разом з іншими українськими старшинами (6 осіб) провадив українізацію між військовиками. У червні 1917 р. на чолі сотні відбув на фронт, приділений до 13-го піхотного Білозерського полку, який вів бої з німцями поблизу Тернополя й боровив переправу на р. Серет. 8 грудня 1917 р. Білозерський полк зукраїнізовано, перейменовано в 19-й піший український полк. Командиром був призначений підполковник Дужевський. Він увійшов до складу 2-го Січового Запорізького корпусу військ Української Народної Республіки (УНР). 31 грудня 19-й піший український полк на фронті замінено іншими частинами, а сам він заладувався до потягів на станції Ланівці й від'їхав на Україну. Це не випадково, бо був дуже розагітований та фактично розвалений більшовицькою агітацією. У той час ним командував штабс-капітан Плюто. Під час боїв із більшовиками за Кременчук цей полк припинив існування десь 20-25 січня 1918 р. Останнім командиром був голова полкової ради прапорщик Назаренко. Всі свідомі українці, як старшини, так і козаки, змушені були переховуватися від більшовиків по хуторах Полтавщини аж до приходу української влади.

³ Гнойовий І. Українська народна школа ім. Ол. Стороженка в Берестю та польська шкільна політика на північно-західних українських землях / І. Гнойовий // Літопис Волині. – 1964. – Ч. 5. – С. 88.

У 1918 р. І. Гнойовий повернувся до учительського інституту, який закінчив у червні наступного року. Після закінчення поїхав додому на Полтавщину, де його було мобілізовано до Добровольчої армії. Подальші події свого життя І. Гнойовий описує так: “Під час перебування в Добровольчій армії належав до складу 13-го Білозерського полку й 9-й старшинської сотні як рядовик. На добровольчий фронт я попав у той час, коли добровольчі частини вели наступ у керунку Суджа–Курськ. Однак більшовики після скупчення на цьому відтинкові сильних резервів перейшли у контрнаступ і відкинули добровольчі частини за лінію р. Псла (Борки–Миропілля), де їм прийшлося витримати жорстокі стрічні бої, що тут тривали коло одного місяця (серпень–вересень 1919 р.) й закінчилися ці бої новим наступом у тому ж самому напрямі Суджа–Курськ. Частини Білозерського полку, а в тому числі й 9-та старшинська сотня, вийшли на село Степанівське над р. Сеймом, де й перебули кілька днів на відпочинку. Тим більше вони потребували цього відпочинку, бо сильно були проріднені боями. Так, 9-та старшинська сотня вирушила на фронт у числі 122 багнетів, а після місячних боїв в сотні залишилося всього лише 44 чоловіки – решта – вбиті й поранені.

По закінченню цих боїв усіх прапорщиків було підвищено до рангів підпоручників. Отже, це підвищення в підпоручники отримав і я. Зі села Степанівського Білозерський полк було перекинуто на Чернігівщину, де зі станції Крути розпочав він наступ на Чернігів, прикриваючись на півночі річкою Десною. Чернігів було взято, але на дуже короткий час. У Чернігові з 9-ої старшинської сотні рештки недобитків-старшин було виділено до резерву старшин, до якого було зараховано й мене. Після невдалих боїв із більшовиками десь у листопаді місяці 1919 року розпочався відворот добровольчих частин від Чернигова. Під селом Кукшіном наш курінь, і ще декілька інших сотень, були оточені більшовиками й вирвалися з цього перстеня лише ціною того, що втратили усю зброю – як гармати, кулемети, телефони й увесь обоз. При нас залишилися одні лише рушниці. Отже, після такої невдачі наша частина стала небоєздатною на довший час – необхідний був відпочинок, поповнення людьми й зброєю.

Десь у полові грудня 1919 року з Білозерським полком я перейшов через Київ і біля 1.І.1920 року був під Вознесенськом. Із Вознесенська з Білозерським полком відбув похід на Одесу, звідтіля вздовж р. Дністра відбув тяжкий похід у керунку польського кордону. Цей похід був ще й тим тяжкий, що майже увесь час приходилося прориватися через більшовицькі частини. Дня 1/14.ІІІ.1920 року біля Камянця Подільського я перейшов польський кордон і там був інтернований разом із відділом Добровольчої армії. У Гусятині я перший раз захорував на поворотний тиф, який і перележав у провізоричному польовому шпиталі, засадничо не маючи жодної лікарської опіки, чи щось у тому роді.

Через Львів, де я сидів за дротами пару тижнів на Личакові, виїхав далі до табору в Стрількові. В дорозі до цього табору я знову захорував на поворотний тиф. Дня 7 травня 1920 року після цілого ряду заходів перед Урядом Української Народної Республіки українці з Добровольчої армії, що опинилися в ній в силу тяжких політичних обставин і військових подій на терені цілої України, – перейшли до українського табору й зголосилися до Української Армії. Разом із ними до Української Армії зголосився й я, до якої й вступив, пораз другий, дня 24 липня 1920 року.

За зимовий похід у вздовж Дністра всі вояки Добровольчої армії отримали певний орден, який українці відмовились прийняти.

...Повернувшись до Української Армії лише дня 24 липня 1920 року, коли приїхав до Ланцуту до Української Збірної Станиці, де, відбувши 27 липня 1920 року верифікаційну комісію, й був зарахованим до складу старшинської сотні в ранзі хорунжого. Дня 6.X.1920 року мене було приділено до національно-просвітнього Відділу цієї Збірної Станиці. Перед заключенням Польщею з Совітами Ризького трактату у складі Збірної Станиці я виїхав на Україну й попав до Проскурова, де Збірну Станицю було приділено до складу Місцевих та Запасових Військ УНР.

Десь біля 18 листопада 1920 року розпочався останній відворот Української Армії, а 20 листопаду того ж року Збірна Станиця перейшла Польський кордон і разом із рештою Армії УНР, опинилася на еміграції й за дротами польських інтернаційних таборів. Дня 26 червня 1921 року мене було призначено командиром лекторської чети⁴. У подальшому І. Гнойовий займався культурно-освітньою працею в таборах Олександрові, Ланцуті та Стрількові.

У серпні 1922 р. одержав безтермінову відпустку з армії та виїхав у Чехословаччину на студії в Українській господарській академії в Подєбрадах, яку закінчив у 1927 р. у складі першого її випуску. Під час навчання, до 1925 р., працював при кабінеті геології та мінералогії. І. Гнойовий брав активну участь у житті української студентської громади. Мабуть тоді вступив до лав Української військової організації (УВО). По закінченні господарської академії виїхав до Польщі як контрактовий працівник, де його заангажувало Міністерство рільництва й рільничих реформ. Спочатку І. Гнойовий працював у Білостоку, де був членом місцевого відділу Українського центрального комітету (УЦК) – організації, яка мала за мету допомогти колишнім українським воякам облаштувати життя в Польщі. Відділ власними силами організував українознавчі курси (історія, географія, українська література і мистецтво, сучасне становище в Україні), які відбувалися щонеділі у приватному домі. На цих курсах І. Гнойовий читав лекції⁵. На Поліссі тоді була велика проблема – безземелля селян, але водночас було й багато заболочених ділянок. Тому польський уряд прийняв державну програму з меліорації краю. У Бересті створено Бюро проекту меліорації Полісся, підпорядковане Міністерству публічних робіт. Там потрібні були фахові інженери-гідротехніки. До Берестя приїхало чимало випускників Української господарської академії в Подєбрадах: Микола Феценко-Чопівський (1899 – після 1964), Іван Блудимко (1897–?), Віктор Островський (1892–?) та ін. І. Гнойовий хотів широко займатися українською справою, але в Білостоці для цього не було можливостей. Проте він дізнався, що інженери-гідротехніки потрібні в Бересті. Він писав: “Уперше до Берестя я приїхав у літі 1928 р. Припадково тоді зустрів я тут дуже поважно товариство, а в тому покійного уже тепер Андрія Лівницького, яке влаштувало прогульку автами до Білого Палацу та в інші околиці. У Білому Палаці ми оглянули залю, в якій відбувалися колись у 1918 р., мирові наради”⁶.

Наприкінці 1929 р. І. Гнойовий переїхав до Берестя, де обійняв посаду меліораційного інженера-гідротехніка в Бюро проекту меліорації Полісся. Як він влаштовувався на цю посаду, читаємо в такому цікавому документі⁷:

⁴ Архів Володимира Дмиріюка.

⁵ Див.: *Wiszka E.* Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939 / E. Wiszka. – Toruń, 2004. – S. 546.

⁶ *Гнойовий І.* Могила Олекси Стороженка у Берестю // Літопис Волині. – 1964. – Ч. 7. – С. 97.

⁷ Державний архів Брестської області (далі – ДАБО). – Ф. 1. – Оп. 9. – Спр. 330а. – Арк. 90, 91.

*До Пана Ректора Української Господарчої Академії
С. П. Тимошенко в Подєбрадах
Високошановний Пане Ректоре!*

16 лютого ц. р. в Польщі вийшов Закон про “утворення Бюра проекту меліорації Полісся”. В законі широко накреслено плян меліорації, а для Бюра, яке має зробити тільки проект цієї меліорації визначається 4-хрічний термін існування і виасігновається поважну суму 1.500.000 золотих щорічно.

В кілька день по одержанню цього Закону я, як Голова Українського Громадського Комітету на Поліссі, звернувся до Начальника місцевої Дирекції Публічних Робіт з просьбою уділити нашим Подєбрадським інженерам посад в цьому Бюрі. Начальник прихильно поставився до моєї пропозиції і обіцяв, що як Бюро розпочне працю свою, то він охоче прийме наших дипломованих інженерів.

Після цієї розмови я зараз же почав розшукувати наших Подєбрадців по Польщі, але врешті виявилось, що майже всі інженери-техніки (не економісти) мають працю. Тоді я повідомив УЦК в Варшаві, щоб Міністерство Публічних Робіт забезпечив роботу нашим інженерам, що мають в цьому році скінчити Академію. Чи зробив що в цьому напрямку УЦК, мені не вдалося довідатися.

Вчора приїхав до мене п. інженер Гнойовий, який вже 10 місяців працює в Польщі, і ми разом з ним сьогодні були у Керівника згаданого вище Бюра.

Вислухавши наші пояснення і розглянувши диплом п. Гнойового, що його видано з Подєбрадської Академії, Керівник Бюра охоче згодився зараз же прийняти п. Гнойового і його колегу [мабуть, Іван Блудимко – Авт.], що обидва мають вже деяку практику, на працю з платнею по 300 золотих місячно плюс по 20 золотих добових.

Якщо взяти під увагу пересічну платню середнього урядовця в Польщі 250-300 зол., то платня, яку запропонував Керівник Бюра, є цілком вистачаючою, і п. Гнойовий погодився прийняти нові обов'язки.

Щодо інженерів, які в цьому році мають скінчити Академію, Керівник Бюра запропонував для них місячну платню по 250 зол. плюс по 13 зол. добових грошей.

Повідомляючи про вищеназване, прошу Вас Пане Ректоре, відписати мені, чи п. п. інженери згодні, то щоб прислали мені відповідні подання на ім'я Керівника Бюра, відписи дипломів, засвідчення про практику, якщо її відбули та взагалі всі документи, які в таких випадках є потрібні.

Я ці подання передам Керівникові Бюра і постараюсь одержати посвідки для кожного подавця, що його прийнято на працю, і в той спосіб для п. п. інженерів був би вже забезпечений заробіток, а одночасно для них візи на в'їзд до Польщі.

Бюро тільки що розпочинає працю; фахівців, головним чином інженерів-гідротехніків, а також меліораторів, потребується багато, тому гадаю, що весь цьогорічний випуск можна булоб влаштувати на Поліссі.

При цій нагоді мушу висловити Вам, Пане Ректоре, свій жаль, що інженери-економісти, які приїхали до Польщі, якось не виявляють особливого бажання працювати на місцях, де праці є нерозпочатий кут. Брак інтелігентних сил особливо відчувається в такій занедбаній країні, як наше Полісся, на якому, завдяки надзвичайним зусиллям невеличкої купки людей, починає пробуджуватися національна свідомість, починає відчуватися потреба української книжки, газети, повстає зацікавлення кооперативною справою. Отже свідоме громадянство Полісся, якому

лежить на серці національна справа, з здивованням приглядається до молоді, що укінчивши вищу українську школу, спокійно сидить у столиці замість того, щоб віддати свої знання, свої молоді сили своєму ж народові.

Може пощастить нам, за Вашою, Пане Ректоре, допомогою, збільшити наші ряди новими силами в особі п. п. інженерів-техніків, і може тоді наші спільні зусилля спричиняться до розбудови національного життя і притягнуть до праці на нашому Поліссі нині пасивні і байдужі елементи.

Разом з цим дозволю собі порушити справу перенесення Господарчої Академії на наші землі. В минулому році ця справа набрала вже такої ваги і була остільки актуальною, що питанням про її переведення в життя, здавалось, було тільки питанням часу, а проте знов все замовкло і 6-мільйонне українське населення, що нині заселяє східні кресли Польщі, знов залишається без своєї вищої школи і без надії мати її нарешті.

Дуже було бажано, Пане Ректоре, знати Ваш погляд на цю справу.

Чи не вважалиб Ви за доцільне, щоб місцеве українське громадянство прилюдно підняло свій голос за перенесення Академії до Луцька. Можна було скликати З'їзди, звернутися до Міністерства Освіти і взагалі взяти безпосередню участь в так важкій для нас справі, яка в минулому проводилась чомусь "поза лаштунками".

Доручаю взір подання на ім'я Керівника Бюра.

Прошу Вас, Пане Ректоре, прийняти запевнення в високій до Вас пошани.

Голова Комітету Микола Крижанівський

Як інженер-гідротехнік Бюра проекту меліорації Полісся І. Гнойовий мав їздити Поліським воєводством, проводити вимірювальні та проектувальні гідротехнічні роботи. Як державний службовець, інженер-гідротехнік не міг відкрито працювати в берестейській "Просвіті". Проживаючи в Бересті, він зацікавився українським письменником Олексою Стороженком (1806–1874), який там жив, писав, помер, похований на місцевому православному кладовищі. Інженер був у 1932 р. ініціатором ремонту пам'ятника на могилі письменника, іменем якого названа приватна українська школа в місті. Частина своєї заробітної плати він віддавав на її утримання. З його ініціативи це робили й колеги-українці.

У 1929 р. у Бересті створено відділ УЦК. Першим його головою був Михайло Шепченко (1889–?), потім – підполковник Порфирій Силенко (1893–1977), який згодом став секретарем гетьмана Павла Скоропадського і вихователем його сина Данила. 1933 р. головою берестейського відділу став І. Гнойовий. Відділ виконував великий обсяг роботи. Збирали гроші на різні цілі, наприклад, на бібліотеку ім. С. Петлюри в Парижі. З 1931 р. при відділі працювала українська бібліотека. Різні заходи (новорічні ялинки для українських дітей тощо) проводили у спеціальному приміщенні – "Хаті козака". Відзначали різні пам'ятні дати: день народження Тараса Шевченка, річницю вбивства Симона Петлюри, вшанували українських героїв, що загинули під Крутами і Базаром тощо. Члени відділу доглядали могили українських вояків, письменника Олекси Стороженка на тришинському кладовищі в Бересті. І. Гнойовий був членом Ради УЦК. У Варшаві на сесії Ради в грудні 1933 р. він виголосив велику доповідь про стан осередків УЦК на Поліссі й Волині.

Берестейський відділ УЦК став підґрунтям для діяльності ОУН у місті. Як доносив польський агент "Гураль", Іван Гнойовий (псевдонім "Сидір Бідолага")

і його друг Іван Блудимко були керівниками берестейського гуртка ОУН, підтримували зв'язок із центральними органами організації через підполковника української армії Ритченко, який регулярно приїжджав до Берестя. Крім того, І. Гнойовий писав статті до оунівського часопису "Сурма". Варто зазначити, що він був членом Українського військово-історичного товариства у Варшаві. Звісно, така активна проукраїнська діяльність не подобалася місцевій владі. Воевода Вацлав Костек-Бернацький наполягав, щоб Іван Гнойовий як "небажаний елемент" покинув Берестя й взагалі Поліське воєводство. Щоб не наражати себе на подальші переслідування з боку польської влади, 1935 р. він переїхав на роботу до Лодзі, а потім – до Познаня. Працюючи в Лодзі на державній службі, інженер відмовився прийняти польське громадянство, ризикуючи залишитися без засобів до існування.

У 1940 р. І. Гнойовий переїхав до Холма, де працював у відділі водотягів і каналізації, а згодом вчителював в Українській технічній школі та на меліораційно-дорогових курсах, належав до Товариства українських інженерів і Українського допомогового комітету (УДК).

З початком війни між Німеччиною і СРСР 22 червня 1941 р. І. Гнойовий знов переїжджає до Берестя. Пінщина і Берестейщина увійшли до складу Райхскомісаріату "Україна". Поступово в місті відроджується українського життя: виходить українською мовою газета "Наше слово", відкрилися три українські початкові школи, річні вчительські курси, поновлена "Просвіта", почали діяти Клуб української молоді й український театр мініатюр, відтак і в міському театрі більшість вистав були українською. Місцевий УДК очолив д-р Олександр Гнатів, а Івана Гнойового обрано його заступником.

Водночас І. Гнойовий був директором і вчителем Українських технічної і ремісничої шкіл, які сам створив. Газета "Наше слово" (12.04.1942) писала: "Заходами Укр. Допомогового Комітету в Бересті була відкрита Укр. Технічна й Реміснична школа, які розпочали свою працю дня 12 січня ц. р. Школи ... провадять науку в кількох відділах: Технічна в відділах – електрично-механічному й шляхово-будівельному; Реміснична в ковальсько-слюсарському для хлопців та 3-х місячному курсі крою, шиття і трикотарства для дівчат. Обидві школи начисляють на сьогоднішній день понад 250 учеників і учениць. Директором обох шкіл є інж. Іван Гнойовий. Технічна школа є середньою школою і розрахована на 3 роки навчання. Реміснична школа 2-хрічна". З нового навчального року Технічна школа вже мала чотири відділи: 1) тепло-електричний, 2) механічний, 3) архітектурно-будівельний і 4) дорожний.

У ці навчальні заклади І. Гнойовий запросив кращих вчителів, що перебували в Бересті. Випускники цих шкіл, з якими вдалося порозмовляти, дуже високо оцінювали знання, здобуті там. Із теплотою вони згадують своїх вчителів: Миколу Лешукова (математика, геодезія), Любов Дмитрієву (нарисна геометрія), Федора Бичука (малювання, креслення), Віру Герчук (українська мова), інженера Олександра Гончаренка (будівельні дисципліни), Миколу Фурсова (будівельні дисципліни), Григорія Брайтченка (хімія), Бориса Борисова (загальна електротехніка, електричні машини), Софію Мельничук (німецька мова) та інших, а, передусім – директора. На високому рівні було українське патріотичне виховання. Багато учеників згодом стали бійцями Української повстанської армії.

Завдяки активній діяльності УДК й особисто І. Гнойового в Бересті була створена система професійної освіти (див. таблицю)⁸:

Таблиця
Кількість учнів в Українській фаховій школі в Бересті на 1.VII.42 року

№	Школи	Дівчат	Хлопців	Загальна кількість
1	Технічна школа	29	173	202
2	Ремісничя хлопяча школа	–	26	26
	а) шоферські курси	–	22	22
3	Ремісничя жіноча школа	38	–	38
	а) шкільна майстерня	22	–	22
	б) жіночі курси	57	–	57
Разом		146	221	367

Зазначимо, що Українська жіноча ремісничя школа мала три відділи: кравецько-білизнярський, трикотарський і хатньої господарки. При школі була майстерня, де проходили практику учениці, що закінчили трьохмісячні курси крою, шиття і трикотарства, проводили практичні вправи (заняття) ученицям Ремісничої жіночої школи і короткотермінових курсів. Директором був молодий викладач кравецтва Тамара Яцівна (1922–?). При Ремісничій хлопячій школі були дві майстерні: слюсарсько-ковальська і столярна. У цих майстернях ученики й учениці виготовляли вироби на замовлення населення.

Берестейський УДК підтримував Українську Автокефальну Православну Церкву. 14 грудня 1941 р. у Бересті була створена Українська Церковна Рада, до складу якої входили: місцевий меценат Стефан Жуковський, священник Євген Наумов, інженер Іван Гнойовий, інженер Петро Пилипчук, Петро Прокіп, П. Олексіюк, інженер Сергій Тарасюк. Про особисту підтримку Митрополита Поліського і Пінського Олександра свідчить документ⁹:

В[ельми] Ш[ановним] Панам

Під час Зустрічі Митрополита Олександра на спільну вечерю було витрачено Комітетом певну суму грошей, яку потрібно звернути до УДК

1. *Інж. Гнойовий Ів.*
2. *Полк. Низієнко Ол.*
3. *Мец[енат] Криницький Вас.*
4. *Мец[енат] Пантелевич В.*
5. *От[ець] Ганчук*
6. *п[ан] Жембіцький*
7. *п. Хруцький Вяч.*
8. *п. Гриценко Гр.*

Секретар УДК/–/

м. Бересть

15/10 42 року

⁸ ДАБО. – Ф. 202. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 206.

⁹ Там само. – Арк. 201.

На початку 1943 р. німецька влада розпочала відверту антиукраїнську політику, мабуть, побачивши в українцях ворогів. І. Гнойовий писав: “На мурах міста висіли різні накази й оголошення аж у п’ятьох мовах, при тому мову господаря цієї землі ставилося аж на останньому місці (німецька, польська, російська, білоруська й нарешті українська)! З цього видно було, з кого мали дорадників німці та їх наставлення до України. Довкола шалів терор, руїна, арешти. За кілька тяжких років німецької окупації, арештами й розстрілами нас сильно прорідили, а українські школи в Бересті були зліквідовані десь на весну 1943 р.”¹⁰. Німці пустили чутку, що викладачів і старшокласників Технічної школи вивезуть на працю до Німеччини. Вони, звісно, поховалися, і школа припинила існування наприкінці 1942 р. Після цього І. Гнойовий намагався отримати дозвіл на виїзд в Україну, але окупаційна влада відмовила в його проханні. Газета “Наше слово” (25.12.1942) писала: “Заступник голови Берестейського УДК інж. І. Гнойовий... уступає з свого становища. На його місце покликано відомого громадського берестейського діяча, адвоката В. Пантелевича”. Незабаром був зліквідований берестейський УДК.

У лютому 1943 р. Гестапо арештувало І. Гнойового, мабуть, підозрюючи в тому, що він був членом ОУН. Про його підпільну діяльність непрямо свідчить лист¹¹ українського письменника Федора Дудка (1885–1962), який під час війни був редактором двох польських газет: “Наше слово” і “Пінська газета”.

22/XI.50

Дороженький Пане Інженере!

Листа Вашого отримав і дуже втішився на вістку, що з Вами все “о-кей”. Хотів був зараз же відписати Вам, але не стало листа. Я й забув зовсім, що заніс його до хати з офісу, щоб перечитати жінці. Перерив усе в офісі д-ра Осіпчука (де працюю) і ось тільки сьогодні надібав його в хаті. Думаю, що мій лист не пропаде і добрі люди його Вам передадуть, якщо б Ваша адреса за цей час і змінилася.

Так, дорогий Пане Інженере, я пишу великі спогади з часів 2-ої Світової Війни. Хто вам про це сказав? Чимало же написано, а ще більше треба писати. Про берестейські часи ще нічого не написано. Жодних матеріалів я не маю і не міг мати, бо всі мої речі підчас утечі з Берліна згинули, отже згинули б і всякі нотатки, яких, правде, я ніколи не мав. Єдиним джерелом у мене при писанні є моя пам’ять. Страшно вона підтопталась, та пам’ять, але ради на то нема. Треба занотувати все те, що вона зберегла ще, бо пізніше й того не буде. Час від часу розпитую у людей про дати, прізвища, імена людей, обставини тих чи інших подій. Мені важні не подробиці, а загальна характеристика подій. Тим-то пишу не “описово”, не “розповіддю”, а фрагментами, в белетристичному стилі. Так ліпше написане доходить до читача. Тим-то поділитися з цими берестейськими матеріалами не можу. Навпаки, ще Вас буду просити пригадати мені, як на ім’я розстріляних інж. Пилипчука, інж. Тарасюка, д-ра Гнатово, секретаря Комітету (ім’я і прізвище), секретарки-німкені, о. Жуковського. Наразі цих осіб. Напевне звертатимось до Вас в інші справи. Якщо напишу берестейські часи, зроблю читанку, на яку проситиму й Вас. Ага, чи можна подавати повністю Ваше ім’я? Думаю, що так.

¹⁰ Гнойовий І. Могила Олекси Стороженка у Берестю... – С. 100.

¹¹ Архів Володимира Дмитріюка.

Якщо надумаєте писати свої мемуари з передвоєнних часів, добре зробіть. Ніхто ще про Полісся у нас нічого не писав. А варто було б, бодай для історії, залишити образ Берестейщини з 1930-х років.

Чую, що приїздить д-р Дмитріюк. Дуже тим тішуся. Про нього у мене лишилися найліпші спомини, хоч, на жаль, мені не довелося безпосередньо з ним стикатися і співпрацювати.

Чи Береза-Картузька була заснована за проектом Бернацького, чи Грабсько-го – мене мало обходить. Фактом є, що вона була вислідом ендецької політики, у кроваті якої все був Грабський.

Чув я від Литвиненки, що Вам не дуже “совєтисє” (?) поводитьься там, де Ви є, і Ви задумаєте перенестися до Н[ью] Й[орка]. От цього б я нікому не порадив, навіть найлютішому ворогові. Може людина де хоче шукати собі притулку, лише не в цьому препоганому Вавілоні. А Вам, що маєте якісь легеневі історії – це треба добре пам'ятати. Та не треба забувати і на атомову небезпеку.

Дуже радий, що нарешті зв'язався з Вами. Ви того може й не знаєте, що я сотки разів називаю Ваше прізвище людям, час-до-часу розповідаючи про берестейське наше сиджання, з якого ми вийшли цілими лише чудом.

На перший стріл обмежуюся цими короткими словами. Тримайтеся. Перед нами нова цікава сторінка історії. Треба до її характеру підготуватись.

Дружина моя сердечно вітає Вас. Вона ще тримає... Міцно стискаю Вашу руку.

Федір Дудко

Р. С. А може пам'ятаєте правдиве прізвище того “Степана” (мого, ніби помічника в редакції), що так підсадив пок[ійного] інж. Пилипчака своєю нелегальною літературою. Забув як хоча ім'я моєї бухгалтерки, тої гарної дівчини. А може знаєте прізвище Тамари (директорки шкіл)?

Виглядає, що в Бересті був великий оунівський осередок, який фашисти розгромили взимку 1943 р. І. Гнойовий просидів в одиночній камері берестейської в'язниці чотири місяці. У червні 1943 р. дивом вийшов із німецької в'язниці і почав працювати в будівельній фірмі інженера Юрія Самусенка (1896–?) в Бересті. Весною 1944 р. І. Гнойовий переїхав до Лодзі, де працював у фірмі інженера М. Горачука. У січні він виїхав до Німеччини: спочатку перебував у таборі в Карльсфельді поблизу Мюнхена, а потім – в таборі Орлик у Берхтесгадені. Там очолював філію Українського технічно-господарського інституту і був членом українських ветеранських і громадсько-політичних організацій.

У 1950 р. І. Гнойовий переїхав у США, де важко працював на фермі, відтак переїхав до Філадельфії, де чотири роки працював у коледжі Джілард. Вийшовши на пенсію, переїхав у м. Баффало, де замешкав неподалік родини Дмитріюків, з якими приятелював ще з 1928 р.

І. Гнойовий був членом парафії Святої Тройці Української Автокефальної Православної Церкви, членом Об'єднання бувших (колишніх) вояків-українців в Америці, членом управи відділу Українського національно-державного союзу (організація, яка підтримувала екзильний уряд УНР) та належав до інших громадських організацій. Він передплачував українську пресу і писав спогади про свою працю на Поліссі. Деякі з них (про могилу О. Стороженка, про українську школу ім. Стороженка в Бересті) опубліковані в часописі “Літопис Волині”. І. Гнойовий

планував написати історію українського руху на Берестейщині, збирав матеріал: писав листи до учасників цього руху, щоби вони поділилися спогадами і відповіли на його запитання про осіб та події у краю в міжвоєнний час. Про це свідчить і вже наведений лист Ф. Дудка. Частина свого архіву про працю на Поліссі інженер передав до Української вільної академії наук (УВАН) у Нью-Йорку. Решту п. Володимир Дмитріюк передає до Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка.

Останні роки І. Гнойовий жив у гостинному домі (в будинку для гостей) Дмитріюків. Помер в день річниці Соборності України – 22 січня 1974 р. Похований на цвинтарі Св. Матвія у Вест Сенека поблизу Баффало.

Alexander Ilyin. Ivan Hnoyovyi and Ukrainian cause in Berest region

The article reviews the life and activities of an engineer Ivan Hnoyovyi, a prominent figure of the Ukrainian movement in Beresteyschyna (Brest region) in the interwar period and during the Nazi occupation.

Key words: Ivan Hnoyovyi, Ukrainian movement, Beresteyschyna, the OUN, the Ukrainian Relief Committee, the UCC, the School of Technology.

Александр Ильин. Иван Гноевой и украинское освободительное движение на Берестейщине

Рассмотрено жизнь и деятельность инженера Ивана Гноевого – ведущего деятеля украинского движения на Берестейщине в межвоенное время и во время немецкой оккупации.

Ключевые слова: Иван Гноевой, украинское движение, Берестейщина, ОУН, Украинский комитет самопомощи, УЦК, техническая школа.